

جرم فرار از زندان در حقوق کیفری ایران

مریم حاویل*^۱

محمدجواد پورحسینی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۶

چکیده

جرم فرار زندانیان در فصل هفتم از قانون مجازات کتاب تعزیرات آمده است. حقوق کیفری ایران در قانون مجازات اسلامی کتاب تعزیرات مبحثی مجزا را به این موضوع اختصاص داده و به تناسب هر جرم مجازات معینی برای آن در نظر گرفته است که به نظر می‌رسد در برخی از موارد ناکافی و دارای ابهامات قانونی باشد، از لحاظ رکن روانی از این جرایم عمدتا به صورت عمدی قابل ارتکاب هستند اما در برخی از موارد قانونگذار رفتار غیر عمدی و خطای جزایی مرتکب را مجرمانه شناخته آن را جرم انگاری نموده است مانده ماده ۵۵۰ قانون مجازات کتاب تعزیرات در مورد تقصیر مأمور دستگیری که منجر به فرار فردی می‌شود که باید دستگیر شود یا ماده ۵۴۸ از همین قانون که در مورد تقصیر مأمور حفظ و ملازمت زندانی است که منجر به فرار فرد زندانی یا دستگیر شده می‌گردد. با توجه به منطبق ماده ۵۴۷ به شرحی که گذشت و اصل قانونی بودن جرم و مجازات، فرار زندانی خارج از موارد سه گانه فوق، جرم نیست و چون اعزام متهم به دادسرا، دادگاه یا بیمارستان و فرار وی از این مکان‌ها، جزو سه مورد مذکور در ماده ۵۴۷ محسوب نمی‌شود. جرم موضوع این ماده از نظر عنصر روانی، مطلق است و از نظر عنصر مادی، مقید به خروج از زندان می‌باشد.

واژگان کلیدی: فرار، زندان، حقوق کیفری ایران.

۱- کارشناسی ارشد حقوق، گرایش جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، havil.ma9034@gmail.com

۲- دکترای حقوق، استادیار گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، pourhosseini1551@gmail.com

مقدمه:

از منظر حقوقی حبس یکی از انواع مجازات‌هاست که به موجب آن آزادی محکوم از وی سلب می‌شود. با اینکه این اصطلاح بارها در قوانین مختلف به کار رفته است، بنابراین حبس یا مجازات سالب آزادی با رویکرد کیفری در اواخر قرون وسطی و آغاز دوران نوزایش وارد زرادخانه‌های کیفری ممالک اروپایی شد و حقوق انقلاب فرانسه به ویژه قانون‌نامه‌های ۱۸۰۸ و ۱۸۰۱ ناپلیئون بدان رسمیت داد مجازاتی است که به قصد سلب آزادی فرد مورد حکم قرار می‌گیرد حقوقدانان کیفرها را از یک منظر و براساس لطمه‌های که این کیفرها به ارزش‌های مورد احترام بشر یعنی جان، مال، تمامیت جسمانی و آزادی تن و جسم وارد می‌کنند برخی از جرایم مورد بحث ماهیتا معاونت در جرم بوده اند که به دلیل اهمیتشان قانونگذار آن‌ها را به عنوان جرم خاص جرم انگاری نموده است.

در فصل هفتم از کتاب تعزیرات قانون مجازات که در این مقاله به آن پرداخته می‌شود مورد میزان مجازات‌ها در برخی از موارد از شیوه نسبی استفاده شده است بدین صورت که میزان مجازات فراری دهنده تابعی از مجازات مجرم اصلی است به عنوان مثال در ماده ۵۴۹، ۵۵۱ و ۵۵۳ از این شیوه استفاده شده است و هرچه مرتکب اصلی یا فرار کننده مجازات سنگین‌تری داشته باشد به همان نسبت مجازات فردی که وی را در فرار همکاری می‌کند نیز بیشتر می‌شود.

قوانین کیفری کنونی ما در مورد این جرم به بررسی دقیق نپرداخته و در برخی از موارد میزان مجازات و جرم ارتكابی با یکدیگر همخوانی ندارد و برخی از موارد را نیز به طور کلی قانونگذاری نموده است. با توجه به اینکه این جرایم از جمله جرایمی هستند که باعث می‌شوند نتیجه کار دستگاه قضایی و احکام دادگاه‌ها بیهوده گردند شایسته است در قوانین آتی نگاه ویژه‌ای به این موضوع داشته باشند.

پیشینه و تاریخچه موضوع

همت (۱۳۸۹) بیان داشته سبب ماده ۵۴۷ قانون مجازات اسلامی هر زندانی که از زندان یا بازداشتگاه فرار کند مجازات آن حبس و شلاق است که به تناسب جرم وی میزان حبس متفاوت است که موارد آن در قانون مجازات اسلامی تصریح شده است. چنانچه کسی که فرار کرده محکوم به اعدام یا رجم یا صلب یا قصاص نفس و اطراف و یا قطع ید بوده مجازات مخفی کننده یا کمک کننده او در فرار، حبس از یک تا سه سال است و اگر محکوم به حبس دایم یا متهم به جرمی بوده که مجازات آن اعدام یا صلب است محکوم به

شش ماه تا دو سال حبس خواهد شد و در سایر حالات مجازات مرتکب یک ماه تا یک سال حبس خواهد بود.

رحیمی (۱۳۹۰) جرم مساعدت در فرار متهم، مجموع مجلات حقوقی پس از وقوع جرم و کشف آن توسط مقامات قضایی و دادسرا، تحقیقات مقدماتی برای تعقیب و دستگیری مرتکب با ادله‌ی کافی آغاز می‌گردد. با بازجویی و انجام تحقیقات و جستجو در اماکن و با پرس و جو از اشخاص مرتبط با پرونده، به شناسایی متهم اقدام می‌کنند و با دلیل‌های موجود و به موجب حکم بازپرس، اقدام به جلب و بازداشت او یا آن‌ها می‌نمایند. به طور کلی، جلب و بازداشت شخص، می‌تواند به موجب احضاریه، جهت مطلع یا متهم باشد که برای بار اول به صورت احضاریه و در صورت عدم حضور، برای بار دوم منجر به جلب او می‌گردد.

اهداف، سوالات و فرضیه موضوع

- هدف -

شناخت و تحلیل مصادیق معاونت در جرم فرار از زندان

- سوال -

حقوق کیفری ایران نسبت به جرم فرار زندانیان و بازداشتی‌ها چه تدابیری اندیشیده است؟

- فرضیه -

حقوق کیفری ایران در قانون مجازات اسلامی کتاب تعزیرات مبحثی مجزا را به این موضوع اختصاص داده و به تناسب هر جرم مجازات معینی برای آن در نظر گرفته است که به نظر می‌رسد در برخی از موارد ناکافی و دارای ابهامات قانونی باشد.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر کتابخانه‌ای و پدیده‌شناسانه است بر مبنای روش تحقیق توصیفی و تحلیلی.

اهداف زندان و ماهیت کیفر سالب آزادی

در خصوص زندان از گذشته تا اکنون معانی و تعاریف متعددی عنوان گردیده است و صاحب نظران بسیاری به تحلیل و تعیین آن پرداخته‌اند. در ادبیات کیفری به زبان فارسی دو لفظ زندان و حبس برای نشان دادن مفهوم مجازات سالب آزادی به عنوان مجازات، بیش از همه مرسوم است. در ادبیات کیفری علاوه بر

این دو واژه گاهی اوقات نیز از لفظ سجن و ندامتگاه استفاده می‌شود. زندان یا ندامتگاه در زبان فارسی اسم محلی است که محکومین به مجازات سالب آزادی در آن نگهداری می‌شوند و مسامحتاً به محل نگهداری هر دو دسته محکومین و متهمین هم گفته می‌شود و شاید از این جهت که زندانی در زندان از کرده خود نادم و پشیمان می‌شود به این محل ندامتگاه نیز گفته‌اند (صفاری، ۱۳۸۹: ۱۱۸).

تاریخچه زندان

در خصوص چگونگی نحوه اعمال مجازات حبس در دوران باستان ذکر این نکته ضروریست که در دوران باستان مجازات‌های بدنی بسیار شدید و توأم با شکنجه متداول بوده است و در اینکه حبس در دوران باستان به عنوان مجازات اصلی با موعد معین وجود داشته یا خیر اطلاع چندانی در دست نیست (راوندی، ۱۳۶۸: ۱۹) لیکن می‌توان گفت که در این دوران به دلیل وفور مجازات اعدام و نیز عدم شناسایی زندان به عنوان محل مجازات، به ندرت اجرا می‌گردید. اما در قلعه‌ها زندان‌هایی بنا می‌شد و پادشاه و حکمرانان، مخالفین خود را در آنجا زندانی و سپس به وضع فجیع از بین می‌بردند (دانش؛ ۱۳۵۳: ۱۴۰). حبس در ایران باستان فقط در خصوص جرائم مهم اجرا می‌گردید (راوندی؛ ۱۳۶۸: ۱۷). در این صورت مجرمین در مکان‌هایی غیر بهداشتی و سیاه چاله‌ایی که معمولاً جانورانی مثل موش در آنجا رها می‌کردند می‌انداختند و دست و پای محبوسین را می‌بستند تا نتوانند نسبت به دفع حمله آن جانوران جلوگیری کنند.

فرار زندانیان و محکومین قانونی و اخفاء مقصرین

جرم فرار زندانیان و محکومین قانونی و اخفاء مقصرین از جمله جرائمی است که بر ضد مصالح احتمالی بوده و جامعه انتظار دارد که هر کس که مرتکب عمل خلاف قانون مجازات اسلامی شد سرعاً تحت محاکمه قرار گرفته و به کیفر مقرر در قانون محکوم شود. به همین جهت است که قانون‌گذار در موارد مختلف قانون مجازات اسلامی هر نوع کمک و همراهی جهت فراری دادن این قبیل افراد را ممنوع ساخته و به این وسیله یادآوری می‌نماید که می‌بایست به هر طریق ممکن با مسئولین و مامورین دولتی نهایت همکاری و مساعدت به عمل آید تا آن‌ها بتوانند با پشتگرمی مردمی ایفای وظیفه نمایند. حال اگر افرادی یافت شوند که به این وظایف قانونی اخلاقی و وجدانی عمل نکرده و در جهت خلاف قانونی درصدد همکاری و مساعدت با متخلفین برآیند در این صورت به موجب قانن بزهکار شناخته شده و می‌بایست تحت تعقیب قانونی قرار گیرند.

جرم فرار کردن زندانی

۱- رکن قانونی

جرم فرار کردن زندانی قبلا در ماده ۱۱۷ قانون مجازات عمومی سابق به این ترتیب مقرر شده بود که: «محبوسی که از محبس فرار نموده برای همین اقدام از یک الی شش ماه محکوم به حبس خواهد بود و اگر برای فرار درب محبس را شکسته یا محبس را خراب کرده یا اعمال قوه نموه ضعف مجازات مزبوره درباره ی او مجری خواهد شد.»

۲- رکن مادی

عناصر تشکیل دهنده رکن مادی جرم فرار کردن شامل مرتکب جرم، موصوف جرم و فعل ارتكابی از طرف او می‌باشد.

۳- رکن معنوی و مجازات

جرم فرار زندانی از زندان و بازداشتگاه از جمله جرائم عمدی است و سوء نیت مرتکب جرم باید احراز شود در واقع در این جرم نه تنها مرتکب باید عمد در فعل داشته باشد بلکه عمد در نتیجه هم که همانا خروج از محوطه زندان است می‌بایست تحقق یابد فلذا اگر فرد زندانی قصد فرار داشته باشد ولی از سلول خود خارج شده و در داخل حیاط زندان دستگیر شد ولی اگر به قصد فرار از داخل محوطه زندان خارج شده و یا در روی دیوار زندان در حال فرار دستگیر شود در این صورت جرم محقق شده و قابل مجازات خواهد بود البته اگر محکوم علیه زندانی عالم به مجعول بودن نامه متضمن دستور آزادی خود نبوده لکن پس از مرخص شدن از زندان از مجعول بودن نامه مطلع شده ولی خود را به زندان معرفی نکند در این مورد با توجه به ملاک تبصره ذیل ماده ۵۴۷ قانون مجازات اسلامی ممکن است موضوع از مصادیق فرار از زندان محسوب شود.

کیفیت رسیدگی در دادگاه کیفری دو

طبق ماده ۳۳۵ ق.آ.د.ک سال ۹۲ دادگاه‌های کیفری در موارد زیر شروع به رسیدگی می‌کنند:

الف- کیفرخواست دادستان

ب- قرار جلب به دادرسی توسط دادگاه

پ- ادعای شفاهی دادستان در دادگاه

و طبق ماده‌ی ۳۰۰ «در تمامی جلسات دادگاه‌های کیفری دو، دادستان یا معاون او یا یکی از دایاران به تعیین دادستان می‌توانند برای دفاع از کیفرخواست حضور یابند، مگر اینکه دادگاه حضور این اشخاص را ضروری تشخیص دهد که در این مورد و در تمامی جلسات دادگاه کیفری یک، حضور دادستان یا نماینده او الزامی است، لکن عدم حضور این اشخاص موجب توقف رسیدگی نمی‌شود مگر آنکه دادگاه حضور آنان را الزامی بداند». به این ترتیب قانونگذار از جت حضور دادستان یا نماینده‌ی وی در دادگاه کیفری دو و یک قایل به تفصیل شده است.

ترتیب رسیدگی در دادگاه کیفری دو

ماده‌ی ۳۵۸ به نحوه‌ی اداره‌ی جلسه‌ی دادگاه اشاره و مقرر می‌دارد: «دادگاه پس از تشکیل جلسه و اعلام رسمیت آن، ابتدا در مورد شخص متهم به شرح مواد ۱۹۳ و ۱۹۴ این قانون اقدام و سپس به دیگر اشخاصی که در دادرسی شرکت دارند، اخطار می‌نماید در موقع محاکمه برخلاف حقیقت، وجدان، قوانین، ادب و نزاکت سخن نگویند، آنگاه رسیدگی را شروع می‌کند». ماده‌ی ۳۵۹ به ترافیعی بودن رسیدگی در دادگاه اشاره می‌کند.

کیفیت رسیدگی در دادگاه کیفری یک

با اصلاحاتی که در سال ۱۳۱ در ق.ت.د.ع.ا به عمل آمد دادگاهی تحت عنوان دادگاه کیفری استان تشکیل شد. این دادگاه دادگاه عمومی‌ای بود که به اتهامات سنگین‌تر رسیدگی می‌کرد. طبق تبصره‌ی ۱ ماده ۲۰ ق.ت.د.ع.ا مصوب ۱۳۷۳ اصلاحی ۱۳۸۱ رسیدگی به جرایمی که مجازات قانونی آن‌ها قصاص عضو یا قصاص نفس یا اعدام یا رجم یا صلب و یا حبس ابد باشد و نیز رسیدگی به جرایم مطبوعاتی و سیاسی ابتدائاً در دادگاه تجدیدنظر استان به عمل خواهد آمد و در این مورد، دادگاه مذکور (دادگاه کیفری استان) نامیده می‌شود.

ترتیب رسیدگی در دادگاه کیفری یک

طبق ماده‌ی ۳۹۵ «در دادگاه کیفری یک و نیز در تمام مواردی که رسیدگی مرجع قضایی با قضات متعدد پیش‌بینی شده باشد، رأی اکثریت تمام اعضاء ملاک است. نظر اقلیت باید به طور مستدل در پرونده درج شود. اگر نظر اکثریت به شرح فوق حاصل نشود، یک عضو مستشار دیگر توسط مقام ارجاع اضافه می‌شود».

نتیجه‌گیری:

بر اساس ماده ۵۴۸ قانون مجازات اسلامی هر زندانی که از زندان یا بازداشتگاه فرار نماید به شلاق تا (۷۴) ضربه یا سه تا شش ماه حبس محکوم می‌شود و اگر برای فرار درب زندان را شکسته یا آن را خراب کرده باشد، علاوه بر تامین خسارت وارده به هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

تبصره - زندانیانی که مطابق آیین‌نامه زندان‌ها به مرخصی رفته و خود را در موعد مقرر بدون عذر موجه معرفی ننمایند فراری محسوب و به مجازات فوق محکوم می‌گردند.

تفسیر مضیق قانون مقتضی آن است که شکستن پنجره و سوراخ کردن دیوار مشمول حکم این ماده نباشد اما تفسیر منطقی آن چنین اجازه‌ای می‌دهد. اگر زندانی در زندان را بشکند اما موفق به فرار نشود مرتکب شروع به فرار و تخریب شده است. اگر مسئولان زندان برای مرخصی زندانی اقدامات قانونی را انجام ندهند مثلاً مراقب نفرستند و زندانی از مرخصی برنگردد تأثیری در وقوع بزه نخواهد داشت.

به موجب ماده ۲۱۴ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و... مصوب ۸۰، هرگاه زندانی پس از پایان مدت مرخصی به زندان مراجعه نماید وثیقه او بر اساس مقررات قانون آیین دادرسی کیفری ضبط خواهد شد. به موجب مواد ۱۶۶ و ۱۶۸ و ۱۶۹ و ۱۷۲ آیین‌نامه موصوف، تخلف زندانی موجب تنبیه از سوی شورای انضباطی نیز خواهد بود و به حکم ماده ۱۷۳ باید خسارت وارده را جبران کند.

فردی که به صورت غیر قانونی بازداشت شده باشد نیز ممول این ماده است مگر این که حکم یا قرار غیر قانونی لغو گردد.

فرار زندانی که برای اشتغال به خارج زندان اعزام می‌شود و تحت مراقبت است مشمول این ماده می‌باشد. فرار شخصی که تحت نظر است مشمول این ماده نمی‌باشد. ضبط وثیقه ملکی که زندانی سپرده است تابع مقررات ق.آ.د.ک است. زندانی کسی است که به دستور مقام قضائی و مطابق مقررات بازداشت شده باشد. فرار زندانی که به دستور کارکنان اداری بازداشت شده باشد مشمول این ماده نیست.

دستگیری زندانی تأثیری در وجهع الضمان و یا وجه الكفاله اخذ شده ندارد. معرفی زندانی صرفاً به موجب دستور کتبی مراجع قضائی امکان دارد. رسیدگی به این جرم در صلاحیت دادگاه کیفری است هرچند اتهام اصلی زندانی در صلاحیت دادگاه دیگری باشد.

پیشنهادات

اصلاح قوانین از نظر مجازات و نحوه دادرسی و همچنین شمول آن بر همه افرادی که در زمینه فرار زندانیان اقدام می‌نماید به عنوان مثال اگر شخصی که حکم به دستگیری وی شده است و یا حتی متهمین در حال انتقال به دادگاه فرار نمایند عمل آن‌ها مشمول هیچ یک از مواد فصل هفتم از قانون مجازات کتاب تعزیرات نخواهد بود و تنها برای فراری دهنده مجازات تعیین گشته است.

استفاده از افراد خبره در جهت انتقال و همچنین حفاظت و ملازمت زندانیان و همچنین ارائه آموزش‌های کافی ضمن خدمت و قبل از خدمت به مأموران و ضابطین دادگستری در جهت کاهش تقصیرهای این افراد در حال حاضر مشاهده می‌شود که مجرمان را به سربازانی که تنها چند ماه آموزش دیده‌اند می‌سپارند که این خود موجبات فرار آن‌ها را فراهم می‌سازد.

یکی از کارهایی که در جهت کمتر شدن میزان فرار افرادی که به مرخصی می‌روند میتوان انجام داد استفاده از دستبندهای الکترونیک است که در مبحث آزادی مشروط در قانون مجازات جدید آمده است. در زمینه مرخصی دادن به زندانیان این نکته را باید مد نظر داشت که در صورتی که از سوی مأمورین زندان در اخذ وثیق مناسب دقت کافی به عمل نیاید ممکن است باعث فرار گردد و این امر هوشیاری مأموران را می‌طلبد.

-عدم بکارگیری سربازان وظیفه در مأموریت بدرقه.

-نظارت و کنترل بر اعمال استانداردهای معین، جهت وسیله ایاب و ذهاب زندانی با توجه به ویژگی‌های زندانی و محل اعزام.

-نظارت و کنترل بر اعمال استانداردهای معین، جهت وسایل مراقبتی و تأمیننی مورد نیاز مأمورین بدرقه.

-نظارت و کنترل بر اعمال استانداردهای معین مکفی جهت امکانات مالی مورد نیاز مأمورین بدرقه.

-نظارت و کنترل بر اصول حفاظتی جهت مأموریت بدرقه.

-آموزش ویژگی‌های خاص مورد نیاز مأمورین بدرقه.

فهرست منابع:

- ابهری، سید احمد (۱۳۷۷)، *اسلام و دفاع اجتماعی*، دفتر انتشارات حوزه علمیه قم، چاپ اول، قم.
- آخوندی، محمود (۱۳۸۶)، *آئین دادرسی کیفری*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۶.
- آشوری، محمد (۱۳۸۸)، *جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین*، انتشارات گرایش، چاپ اول، تهران.
- بابایی، محمد علی (۱۳۹۰)، *جرم شناسی بالینی*، انتشارات میزان، چاپ اول، تهران.
- دانش، تاج زمان (۱۳۸۹)، *مجرم کیست جرم شناسی چیست*، انتشارات کیهان، چاپ یازدهم، تهران.
- رهامی، محسن (۱۳۸۱)، *اقدامات تامینی*، انتشارات میزان، چاپ اول، تهران.
- زراعت، عباس (۱۳۹۲)، *شرح مختصر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ (اصلاحی ۱۳۹۲)*، تهران، ققنوس، ج ۲.
- صفاری، علی (۱۳۸۹)، *کیفر شناسی*، انتشارات جنگل، چاپ دهم، تهران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی